

Валентина Р. Милекић Ковачић¹
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет
Катедра за србистику

ПОЕТИЧКА ФУНКЦИЈА ЗДРАВИЦЕ У КЊИЖЕВНОУМЈЕТНИЧКОМ ДЈЕЛУ ПЕТРА КОЧИЋА

Апстракт: У овом раду мапирамо она мјеста у Кочићевој литератури која на различите начине кореспондирају са усменопоетском формом здравице и анализирамо поетичку функцију овог жанра у његовом дјелу. Кочић призива предањске канонизоване текстове, реактуелизујући их посредством мнемоничких механизма, а при томе их својом креативном имагинацијом преосмишљава и преобликује. Показаћемо на који начин евокацијом здравице приликом литерарног обликовања змијањског менталитета, у времену аустроугарске окупације, Кочић приказује промјене конективних структура колективног памћења и на њему утемељеног идентитета. Кочић гради слику новог времена кроз снажни контраст према некадашњој епској слици свијета (али и према систему вриједности и етици патријархалне културе) коју рефлектују здравице и друге усменопоетске форме.

Кључне ријечи: здравица, усменопоетски жанр, колективно памћење, реактуелизација традиције, аутоимажи, хетероимажи, менталитет.

1. Петар Кочић спада међу оне писце у чијем се дјелу снажно и плодотворно присуство усменопоетских форми може окарактерисати као једна од најдоминантнијих особина његове постике. Од шездесетих година прошлог вијека када је Салко Назечић у раду *Неиспитани Кочић* (Nazečić, 1966) покренуо ово питање указавши на недовољну освијетљеност Кочићевог односа према усменој књижевности, настало је више значајних студија и радова на ту тему. Међу њима су, дакако, незаобилазни они из пера Љубомира Зуковића и Радована Вучковића, који су донекле послужили као иницијална каписла за

наше истраживање. Овај рад је уједно и покушај да се у свјетлу савременијих књижевних теорија њихови закључци, али уопштено и ова тема обогате новим појединостима и запажањима.

2. Као методолошки оквир за истраживање и анализу послужио је, условно речено, еклектички модел који се креће између студија сјећања и перспектива које отварају имагологија и истраживање менталитета. Меморијски потенцијал садржан у интертекстуалној природи Кочићевог дјела, нарочито када је у питању однос према усменој књижевности, подстакао нас је на читање у кључу, код нас недовољно афирмисане интерпретативне стратегије – студија сјећања. Колективно памћење код Кочића нераскидиво је повезано са поетским стварањем. Његово дјело снажно потврђује поставку Алаиде Асман да нема креативног говора без сјећања, као ни пјевања изван традиције, без ‘гутања са извора муза’ (1991:р.26). Здравница је једна од усмено-поетских форми које се код Кочића првенствено перципирају као поетска сублимација колективног памћења. Евокативним призивањем ове фолклорне форме приликом литерарног обликовања змијањског менталитета, у драматичном историјском тренутку аустроугарске окупације, Кочић приказује промјене конективних структура колективног памћења, односно на њему утемељеног идентитета. Стога је приликом истраживања било незаобилазно ослањање на имаголошке категорије. Без претензија да појединачно експлицирамо било коју од ових теорија, ослонили смо се на оне термине који су ушли у општу употребу науке о књижевности у сврху расвјетљавања назначеног проблема.

3. У Кочићевој литератури на различите начине егзистирају и одјекују бројни облици усменог стваралаштва. Његови ликови најинтимнија осјећања изражавају стиховима народне лирике или на начин описан у њој, а национални занос и родољубље јуначком епиком. У свом књижевном дјелу Кочић је такође сачувао спомен и на многе друге усмено-поетске облике, какви су изреке и уобичај узете ријечи, клетве, благослови, здравице итд., а потом и на карактеристичне врсте народног пјевања, попут долигања, гроктања и слично. Неке од њих су значајне већ и саме по себи, са становишта фолклористике². Међутим, чињеница је да присуство фолклорних облика у нечијем дјелу или опусу само по себи не чини естетску категорију. Зуковић тврди да је све што је у нашој литератури вриједно ‘многоструко и присно везано за усмено стварање нашег народа’, али то не имплицира да можемо сматрати вриједним све оно што је ‘у пуној мјери испреплетено са усменим народним умовањем и пјесниковањем’

² То се нарочито односи на неуобичајене и ријетке фолклорне форме, каква је долигалица, за коју готово јединствене спомене налазимо управо у Кочићевом дјелу.

(1988:р.143). Стога је и у случају Кочића неопходно критички приступати овом проблему и задржати свијест о томе да умјетничко транспоновање фолклорних чињеница ни код њега нема увијек једнак квалитет, значај и функцију. У литератури је примијећено да постоје она мјеста у његовом опусу, гдје су фолклорни елементи продирали стихијски, без значајније умјетничке прераде³. Тада су најчешће у функцији дочаравања одређеног штимунга и атмосфере, тачније мање или више романтизованог руралног и фолклорног хронотопа, у тренутку када он, као такав, већ ишчезава.

4. Међутим усменопоетски облици се најдоминантније остварују у функцији приказивања менталитета, гдје се Кочић мајсторски поиграва фолклорним жанровима и њиховом поетиком, користећи их да иронизује, пародира, разобличи и исмије мане страних окупатора, као и сопственог народа. Функционализација инвентара усмене поезије остварује се кроз судар и сусрет са другим и другачијим, у овом случају темама и људима Кочићевог нараштаја. Циљ овог сусрета јесте да се на фону колективног памћења, на којем почива и из којег проистиче цјелокупна наша традиција, сагледа ново вријеме, које у таквом раму изгледа смијешно и гротескно. При томе је и сама природа реминисценција разнолика, у смислу да се евокативност и интертекстуалност остварују кореспонденцијом са различитим аспектима усменопоетског: тематско-мотивски, кроз садржину, форму одређених жанрова или пак кроз реторику. С обзиром на сложене процесе 'преписивања, али и редефинисања знакова културе'⁴ (Lachmann, 2008) које подразумевијева интертекстуалност, том приликом се и саме фолклорне форме откривају у неком новом потенцијалу. То су она мјеста гдје се традиција, архетипске ситуације и хронотопи евоцирају посредством канонских текстова и њихове поетике, али се онда у судару са новим демистификују, депатетизују, преобликују и доносе на другачији

³ Види код: Zuković, 1988; Andrić, 1972; Koljević, 1982

⁴ Према мишљењу Ренате Лахман књижевност је 'мнетехничка умјетност par excellence': 'Књижевност је (culture's memory) сјећање културе, не као једноставан уређај за снимање, већ као низ комеморативних радњи које укључују знање похрањено у култури и готово све текстове које је култура створила и помоћу којих се култура конституише. Писање је и чин памћења и нова интерпретација, којом се сваки нови текст урезује у меморијски простор. Укључивање у постојеће текстове културе, којим сваки нови текст одражава (било конвергенцију или дивергенцију, асимилацију или одбијање), стоји у реципрочном односу према концепцији памћења коју ова култура подразумевијева. Аутори текстова ослањају се на друге текстове, како древне, тако и новије, који припадају њиховој или другој култури и на њих се позивају на разне начине. Алудирају на њих, цитирају их и парафразирају, укључују их' (2008:р.301).

начин. Према мишљењу Херберта Грејбса⁵ на размеђу између традиције и садашњости књижевно наслеђе изложено је увијек новим интерпретацијама и евалуацијама (Grabes, 2008).

5. Самим тим упутно је трагати за оним мјестима код Кочића гдје је дошло до 'срећног оплођења', па се дешава да усменопоетска форма 'озрачи призор, или лик на који се односи', а да при том и она сама из тог споја изађе 'освјешена и оснажена'. (Zuković, 1988:p.142) Управо у тим моментима Кочић показује изузетан сензибилитет за реактуелизацију наше традиције у оном елиотовском контексту који подразумеива да се 'не само најбољи, већ и најиндивидуалнији дијелови' нечијег књижевног опуса могу пронаћи у сегментима у којима су 'мртви песници, његови преци, најснажније потврдили своју бесмртност' (Eliot, 1975:p.38). Једна од таквих усменопоетских форми, које у Кочићевом дјелу имају снажну евокативност и умјетничку изражајност свакако је здравица, нарочито када је ријеч о циклусу прича о Симеуну Ђаку. Разлог недовољне освијетљености овог жанра у Кочићевој литератури највјероватније лежи у томе што је и сама здравица као усменопоетска форма у фолклористичкој литератури поприлично занемарена и скрајнута.⁶

6. Овдје ћемо навести неке од општих карактеристика здравице које су релевантне за њено мапирање и сагледавање у контексту Кочићевог дјела.⁷ Здравнице су реторички жанр, али и 'народне лирске песме које се певају уз чашу, у почаст, у здравље домаћину и гостима на гозбама, славама, свадбама и о

⁵ У раду *Cultural Memory and the Literary Canon* Грејбс разматра каква је будућност канона, у првом реду књижевних и да ли ће они опстати у будућности. Истраживање га доводи до закључка да су канони отворени, подложни и прилагодљиви књижевним промјенама које настају у сложеним културним процесима, те да је то, упркос свему, гарант њиховог опстанка. (2008)

⁶ Претпоставља се да је недовољна жанровска дефинисаност здравице разлог што се веома мали број истраживача њоме бавио. Њено наративно језгро чине двије мале фолклорне форме: благослов и клетва, а сам благослов понекад је тешко разграничити од молитве и похвале. Види: Ајдачић, 2004; Petrović, 1997; Petrović, 2006.

⁷ Здравнице као усмене врсте убрајају се међу најстарије и најдуговјечније и њихови се помени и записи могу пратити у распону од неколико вијекова. Народне здравнице имале су тачно одређено мјесто у обредном сценарију Божића, славе и свадбе. Обредног поријекла су оне које су се намјењивале Богу и свецу заштитнику. Оне претходе формама које се упућују домаћину и гостима. Временом је здравица која се упућивала домаћину заузимала централно мјесто и потискивала остале, што се доводи у везу са премјештањем из обредног контекста у обичајни. У новијим народним здравницама, али и оним ауторским, хумор је често неизоставни елемент наздрављања. Хумор у здравницама може се тумачити као карневалески елемент празничног времена, али и као сигнал који упућује на десакрализацију текста и контекста, те превагу шаљиве и забавне функције. Ново вријеме доноси значајније индивидуалне интервенције у самом тексту. Ове здравнице понекад се сасвим удаљавају од фолклорног обрасца. То је показатељ да је традиција још увијек животносна не само кроз репродуктивну већ и кроз живу продуктивну линију.

другим светковинама' (*Рјечник књижевних термина*, р.608). Сама етимологија лексеме *здравица* потврђује како је њен основни циљ да се члановима заједнице осигура добро здравље, потомство и берићет. Говорник који благосиља имплицитно или експлицитно се обраћа вишој сили или божанству тражећи испуњење добрих жеља за другог. Митско-магијско поријекло благослова огледа се у вјери како ријечи имају моћ да мијењају судбину људи и природу. Она јасно издваја поједине елементе структуре текста: 1. уводна формула, 2. благослов, 3. клетва потенцијалном непријатељу и 4. завршна формула. Највећи број здравица почиње обраћањем адресату, који је најчешће домаћин, али се у улози адресата могу наћи и други. Предметни код се одражава у самом тексту здравице и његови елементи су обично: чаша, вино, ракија и хљоб. Завршна формула најчешће садржи неку од формула наздрављања *здрав-, жив-* или неку од религиозно-обредних формула *аминовања*. Клетва није упућена неком конкретном, већ има функцију да превентивно заштити од непријатеља и зла.

Теренска истраживања⁸ показују да је здравица засигурно и један од најживљих облика усменог народног стваралаштва данас. Нове здравице су често нека врста реконструкције и споја већ постојећих, са наносима нове лексике и измијењеним репертоаром жеља. С обзиром на то да се углавном јављају изван обичајно-обредног контекста, значајно је већи удио хумора. Спадају у оне фолклорне форме које представљају снажан импулс за одржавање *живе традиције*, чије се присуство може сагледати како у народном стваралаштву, тако и у сасвим оригиналним умјетничким дјелима која израстају на источнику традиције. Здравнице су веома погодне за преобликовање и транспоновање у књижевноумјетничке текстове јер чине комбинацију клишираних форми и индивидуалних интервенција здравичара, што отвара простор за креативност и надоградњу. С друге стране преко своје форме, садржаја, лексике, али и контекста, оне указују на динамичност и слојевитост традиције. Тај њихов потенцијал је Кочић, који је своју поетику учио од народа, непогрешиво препознао.

7. Здравница је код Кочића у мањој или већој мјери задржала стилске особености овог жанра, али и пренијела симболички потенцијал традиционалне форме и обредно-обичајног контекста у савремену књижевност. Пародирање и иронијско поигравање различитим елементима здравице садржином, обредно-обичајним контекстом, формом, реториком, стилем или пак самом њиховом интенцијом у функцији је приказивања менталитета кроз снажни контраст старо–ново. Преобликован, а понекад и редукован на фразу, метафору или алузију, чувајући притом извјесне синтаксичке и семантичке елементе

⁸ Види: Milekić, 2016; Milekić, 2017.

благослова и клетви, и вербални код наздрављања понекад функционише као специфичан интертекст ових приповједака.

8. У свом дјелу Кочић приказује змијањски дијалекат српског менталитета кроз његову самоимагинацију, у којем важну улогу игра однос према традицијском. Здравница и друге усменопоетске форме манифестују колективно памћење и носе снажну свијест о широј националној, али и ужој регионалној прошлости. Кочић гради слику новог времена у контрапункту према некадашњој епској слици свијета, али и према систему вриједности и етици патријархалне културе, које рефлектују различите усменопоетске форме. Аутоимажи његових ликова о сопственом идентитету у прошлости темеље се на идеализованој слици свог народа, у чијој је основи косовски и немањински архетип. Таква перцепција прошлости код нашег народа производи осјећај поноса и пркоса, али и туге због губитка, и уз њих обавезујући императив памћења. У том контексту и Симеун Ђак каже:

‘Нама на ’вом грешном свијету ништа не остаје до превјечна жалост и туговање за минулим временом... Мени увијек срце задркће и мисли некуд далеко, далеко одлете, кад се шјетим шта сам некад био а што сам данас дочеко.’ (2002:р.203)

На амбивалентну природу Кочићевих аутоимажа указује Саша Шмуља:

‘С једне стране оне, слике, функционишу као архетипови косовског предања, и то као идеалне представе о себи и своме, док су то са друге стране у ствари аутоимажи о истом, сопственом колективу, али овај пут као свијест о заједници у процесу својеврсне етнопсихолошке дегенерације.’ (2007:р.107)

9. Симеун Ђак, као и сам Кочић стваралачком имагинацијом настоји да сачува и запамти традицију, па у времену кад се свијет *отогани* и *истрова* евоцира освештане форме на нов начин. Аутоимажи о себи и свом, али и хетероимажи о другима, Аустријанцима и Турцима, предмет су хуморног уобличавања, које се и само остварује на нивоу изневјеравања канонизованих форми и поигравања са њима, што је такође начин опетовања, памћења и очувања традиције и идентитета кроз књижевност. Усменопоетске форме рефлектују колективно памћење, као и сложене механизме његовог настанка, чувања и преношења кроз вијекове. Стога аутоимажи Кочићевих ликова с једне стране носе идеализоване представе о прошлости свог народа, а са друге осјећај туге због пропадања и губљења некадашњих вриједности: ‘ни оне старе пјесне, ни оније људи, ни оног весеља и шенљука, ни оног старинског јунаштва’ (2002:р.282).

10. Већ и сама структура циклуса о Симеуну Ђаку, а посебно посљедња прича *Ракијо мајко*, носи асоцијативни потенцијал који упућује на традиционалне здравичарске форме благосиљања и саборности, као и интертекстуални предложак који препознајемо као *чаше у низу*⁹. Поред неријетких *обређивања* дружине, која су сама себи циљ, те додавања чаша Симеуну како би се подстакла и одржала његова прича, нека од кључних и чворишних мјеста у циклусу дешавају се управо тамо гдје Кочић кореспондира са усменопоетском формом здравице.

11. Оквирном причом циклуса успоставља се хронотоп позне јесени на Змијању, када је све у пољу 'срађено' (р.281), па је у манастирском дворишту отпочело печење ракије. То подразумијева цјелоноћно сједење око котла, уз пијучкање нове ракије и испредање пјесама и прича. Симеуново почасно мјесто, 'одма до пинте' (р.281), евокативно призива епску праситуацију, у којој народни жреци и паметари имају важну улогу у друштву. Такође, евоцира и обредно-обичајни контекст наздрављања, у коме је све имало утврђени поредак, па 'у горње чело не смије (од срамоте) сјести који не зна напијати' (Karadžić, 1853:р.558). Међутим, врло брзо постаје јасно да је улога жреца у новом времену измијењена. Колико год Симеун и његово друштво чезну за старом пјесмом и минулим временима, која миришу 'као увели босиљак и свето миро' (2002:р.203), некадашњу епску слику и осјећање свијета немогуће је као такве успоставити у новој стварности. Стога се Симеун у својим фантазмагоријама, по принципу бајки, измјешта у неко неодређено, или како он сам каже, 'мутно вријеме' (р.283), 'прве ли, друге ли – не знам сад право – нећеље... иза окупације' (р.282), кад је настала 'превртанија' (р.278).

12. Прва Симеунова прича спотицала се и о сопствене недосљедности, као и о ироничне и циничне коментаре слушалаца. Иако је, из извјесних недосљедности у Симеуновој причи, већ на самом почетку јасно да се ради о његовим маштаријама и лагаријама, Мићан му, пружајући *поштење*, указује поштовање. То је индикативан показатељ Мићанове наклоности и пристрасности према Симеуну. Кратки здравични благослов већ на самом почетку отвара питање сложеног односа Симеуна и његових слушалаца, који ће се кроз оквирну причу у току цијелог циклуса постепено нијансирати и детаљније разрађивати. 'Так' и

⁹ Појединачна славска здравица била је само један од текстова који су чинили укупан вербални инвентар славског наздрављања, сачињен од неколицине чаша. У многим регијама здравица и данас представља вишесложан текст који чини више чаша чији број, редослијед, али и намјена варира. Неколико првих здравица у низу најчешће су хришћанског карактера: прва је посвећена Богу, друга најчешће свецима, трећа светој Тројици (или за крсно име), а често им се придружује и четврта која је посвећена часном крсту. Од пете до дванаесте чаше здравице 'нису обредне'. Оне се упућују домаћину, домаћици, кумовима итд. (види: Milekić, 2017)

ми се рађали! – узвикну весело Мићан и пружи му пуну чашу башице. – Сама прва кап! Де-де, даље причај.’ (р.283) Овакав Мићанов гест, као и одушевљени подстрекачки тон наговјештава природу необичног односа крајишког Дон Кихота и његовог Санча Пансе.

13. Симеун прича своју причу у којој се, кад попије *оку, двије ракије* преображава у јуначког бранитеља свете Ђабе, који се на свој комичан начин свети непријатељима свог народа. Стварну немоћ и неумјешност да по узору на славне претке устане и поведе народ у побуну против ропства Симеун утапа у ракији и својим причама. Његов виртуелни наратив¹⁰ је колико неостварена прошлост, толико и жељена будућност, па посредством интенције жељеног и сам кореспондира са здравицом. Ово је тим више изражено јер Симеун сваки пут приповиједа уз чашицу. Остали опомињу котлара да му наточи, али оно што уноси хумор и пародира некадашњи наздрављачки контекст јесте то што и сам здравичар (Симеун) тражи ракије: (– Наточи ти мени, Мићане, једну чашу – вели Симеун... (р.282), – Наточ’де ми једну, Мићане! (р.283) – Ама, Наточи ми, Мићане, једну, пост јој њезин! (р.283) итд.) Међу окупљеним око казана Симеунова превелика склоност пићу, али и лагању у почетку бива предмет хумористичних и ироничних опаски (– Е, људи, да и то чујем док нијесам умро: шјен брез сунца! – чу се неко иза каце. (р.284), Симеун у одушевљењу одиста и отпјева, а неко дочека из мрака: – Не чуј, вило, не преузми гласа! (р.285), – Ракијо мајко! – прошапта неко у мраку. (р.257)). Међутим, како је свака од прича снагом Симеунове имагинације и причалачког дара постајала сугестивнија, цинизам и подсмјешљивост су уступали мјесто изразима дивљења и уживања, па чак и изразитог поштовања према Симеуну. (– Боже мој! - чуди се један. Ко оно вријеме! Онда је могло свашта бити. (р.286) – Шјетио си се, море бити, оне пјесне: „Јао мени до бога милога, Ђе погуби од себе бољега”? – Јесам се, вала, баш те пјесне шјетио! – потврди Симеун. (р.287) – Људи моји, нит је такије јунака кад било, а какав је вакат насто, тешко да и и буде! – чуди се и крсти онај за кацом (р. 288)).

14. Симеун је успијевао да све присутне уистину понесе у некакву симеуновску реалност којој су се они увијек изнова препуштали. Да свјетлошћу његове приче сви бивају обојени и огријани, симболично је представљено сценом изласка *оног из мрака* који покајничким, скрушеним тоном наздравља Симеуну, тражећи благослов и опрост:

‘– Онај изађе из мрака, пољуби га у руку и пружи му чашу хладне ракије:
– Ово сам ја циједу вече за тебе ладио, делијо наш и бранитељу ове свете Ђабе! Прими ову чашу, наздрави ми, опрости ми и благослови ме!

¹⁰ О врстама виртуелног наратива видјети у: Milosavljević Milić, 2012.

– Вала ти, синко, на твојој чести и чествовању! Бог нек те благослови, ова света црква и отац Сопронија! – једва изговори Симеун и принесе чашу устима, а сузе га облише.’ (р.269)

Изречене здравице разоткривају саму суштину односа Симеуна и његових слушалаца. Да би се измаштани Симеунови јунаци и догађаји из свакодневног, комуникативног памћења отиснули у културолошко и митско, потребан је колективни дух који преиспитује, прерађује, али и усјећава те катарзично проживљава. Упркос повременим подсмјешљивим и заједљивим опаскама, испоставља се да Симеунови слушаоци активно партиципирају у његовој креативној имагинацији. Исправа спотичу његову причу, а касније је и сами потпомажу и не допуштају да се илузија прекине. У том контексту индикативна је сцена у којој наздрављају Белемезу, која носи асоцијативни потенцијал фолклорне здравице за покој душе.

‘– Браћо! – чу се онај иза каце који се бијаше ушутио. – Браћо, да попијемо по чашу ракије за спомен и покој душе покојног Белемеза, Бог му дао рајско насеље?

– Да попијемо! – викнуше сви као једно грло.

– Вала вам, Србови моји чесни и поштени, што се тако шјећате своји јунака који бранише и заклањаше народ свој од сваког зла и напасти! – стаде Симеун благосиљати. А теби вала, синко, што нас опомену да не заборавимо свој старински, српски обичај! – додаде и погледа у мрак.

– Точи, Мићане! – викну онај из мрака.

– Ама, шта је вама, људи вечерас?! – трже се Мићан запрепашћено. Јесте ли ви при себи? Је ли то икад било на вој земљи откад сунце грије, да се пије за спомен и покој душе живом човеку?! (...)

– Он је жив...оћу рећи, мртав, а да је и жив, твоје, Мићане није поповати већ ту ракију пећи и точити! – издера се онај као мало осорно иза каце.’ (р.198)

С обзиром на то да се у овом случају наздравља живом човјеку, и сама освештана форма здравице десаκραлизује се и карневализује. На овај начин депатетизује се и сам процес митогенезе, у коме се неријетко за потребе одређене параболе, уз својеврсну партиципацију колектива, преиначава историјска истина. Међутим хуморно се разобличавају прозаични ликови и теме из садашњости који се опире романтизовању.

15. Симеунов покушај да ново вријеме и свој нараштај опјева поетиком јуначке епике залудан је јер се ново вријеме у судару са освештаним канон-

ским формама показује у гротескном нескладу. Његова се поетска мисао непрестано прелијева у хумористични прозни еп или лиризам. Упркос томе усменопоетске форме не губе на значају, него се њихова функција креативног памћења кроз књижевност усложњава. Посредством канонизованих форми колективно памћење и менталитет Кочићевих Змијањаца сагледавамо кроз сложене процесе његовог континуирања, преиспитивања и реактуелизовања. У свијести Кочићевих Змијањаца 'стари вакт и земан' био је вријеме витешких врлина, јуначких мегдана 'пушка ми, пушка ти' (р.203), племениности, праве и традиције. С друге стране, ново доба, нарочито период аустријске окупације, перципиран као *пошљедња времена*, вријеме је неправде, окованости, невјере и свеопштег пропадања. Стога упркос салвама хумора, кроз аутоимаже Кочићевих ликова непрестано провејава меланхолија и туга проузрокована свијешћу о деградацији сопственог народа. Чак и када нека епизода ушущкана хумором дјелује потпуно безазлено, управо евоцирањем предањског и традицијског наглашава се драматични контраст између оног што је некад било и садашњег. Кочићеви Змијањци потомци су легендарног од Змијања Рајка, чију је превелику склоност ракији овјековјечило народно предање. Али то је уједно био онај јунак који је Змијањце водио на Косово и који се својим јунаштвом сврстао у саме врхове српске хероике. Стога, када његов потомак Симеун Ђак признаје да је са ракијом сигурнији него са пушком, ствара се аутоимаж који наглашава драматични контраст у односу на прошло.

Симеунова прозна ода ракији извор је хумора због његове пристрасне и поједностављене перцепције и карневализације онога што је некада имало елементе митског. Простосрдачно и шаљиво Симеун указује на важност ракије¹¹, приписујући јој онај значај који је у традицијском контексту имало наздрављање које је пратило најважније догађаје у животу појединца.

'Не ударај ми, Мићане, на ракију, тако ти очињег вида и часног крста! Ти мореш говорити шта гођ 'оћеш, али ракија је ракија! Брез ње не мореш никуда, ни намастиру, ни цркви, ни калуђеру, ни попу, ни кнезу, ни десетару, ни куму, ни пријатељу, а у род женин не би шјетово ни најгрђем свом душманину да иде брез плоске. Кад поћеш овим и 'ваким људима с плоском добре ракије, сигурнији си и слободнији него да си пош'о с најбољом пушком.... Ракија свађе и увијек треба: и на дому и на збору, и у весељу и у

¹¹ Тања Петровић наглашава да обред наздрављања представља битну компоненту у систему традиционалне културе балканских Словена, као саставни дио обичајно-обредне праксе која повезује најважније тренутке у животу појединца, породичне светковине, датуме календарског циклуса и хришћанске празнике. (2006:р.19)

жалости. Брез ње не мереш ни крстити ни саранити... Зато, Мићане – викну одушевљено Симеун – не ударај ми на шљивин род и пород, родио он нами и по дрвету и по камену на страк врагом...' (p.175)

Слободнији приступ фолклорном предлошку у оваквим здравицама одразио се на њихову форму и структуру. Изгубили су се препознатљиви елементи здравице, чак и благослов, који најснажније упућује на овај фолклорни жанр. С обзиром на то да се акценат помјера са адресата на предметни код, здравица практично поприма форму оде, што је тенденција новијег времена и у народној поезији¹². Оно што највише везује овакве текстове за форму здравице јесте завршна формула која садржи неки од *наздрављачких* префикса. Код оваквих усменопоетских облика, који су по правилу стилски маркирани стихованом формом, примарни је циљ да се здравичар нашали са својим пороком и насмије своје слушаоце. Симеунове, пак, прозне оде ракији имају циљ да убиједе његове слушаоце у истинску важност овог пића и његов порок, који му је више пута спочитаван, оправдају:

'Нема так'е ракије у све седам царевина, али, када буде додуше, код мене је свака ракија, каква била да била, добра. Ракија ти је, ако почем нијеси знао да ти кажем, једно најпоштенје, најчеститије и богом милосним најблагословљеније пиће! Ни на што се на 'вој земљи не могу толико ражљутити ко на 'не људе који се одераше вичући да ракија упропасти свијет. Правде ми и штуча ми мог, а то је велика заклетва, мени тог свијета није жао, већ мене душа моја боли што тај свијет, у свом блентавом незнању и будалаштини, упропасти толику ракију!' (pp.186, 187)

16. Међутим, ракија уистину постаје оружје за Симеунов обрачун са сивом и немилком свакодневицом. Разгоријевајући његову машту, она му помаже да се отисне у чудновати свијет својих прича у којима је он, са свим својим пороцима и манама, постаје јунак некаквог комичног епа, који на себи својствен начин тријумфује над непријатељима свог народа. Он их кроз своје игре и

¹² Рако, ракијице, шљивова водице,
Ко те пије да му ништа није,
Ко те даје да се не познаје.
Ко ти о злу мислио,
О личини вислио.
Иш'о у савске лугове,
Купио дугове.
Био танак ко конац,
Црн ко лонац,
У лули ноге прекршт'о. (Milekić, 2017:p.126)

претварања разобличава, надмудрује, надиграва и исмијава. Међутим, када се Симеунови слушаоци већ потпуно препусте уживању у његовој причи, он сам, опхрван отрежњујућом тугом, која је продрла чак и у његову причу, потресено признаје да је у времену свеопште апатије ракија насушна потреба његовог поробљеног племена:

‘Да није шале – настави Симеун меко и благо – да нје шале, еглена и ове благословљене, што се каже мученице, вјерујте ми, дјецо моја, да би пола свијета у нашем несретном отечеству од грког јада и чемера полуђело и сишло с ума.’ (р.203)

У традиционалној култури народне здравице служиле су као својеврстан регулатор и коректив односа између људи јер су пропагирале највише идеје и врлине на којима почива заједница, додатно утврђујући нормативе и етику. Ако имамо на уму да су се здравице пјевале ‘у част, на радост и на весеље’, као и да је њихова суштина била у томе да буду ‘часне и смишне’ (Војовић, 1989:р.65) и да никога не вријеђају, евидентно је да се у Кочићевим здравицама њихова основна намјена преобрће, па је циљ управо да се кроз иронију истакне и разобличи нешто, што колектив препознаје као априори негативно.

17. Бројна мјеста у којима је поетичка функција здравица управо креирање аутоимажа, на тај начин да се евоцирањем и реактуелизовањем фолклорних форми опетују архетипске идеализоване представе о свом, а у контрапункту са њима литераризује свијест о губљењу некадашњих врлина и снаге сопственог етничитета у покосовском времену и нарочито у посљедњем, Кочићевом нараштају. Када у причи *Ракија мајко* жели да одобровољи људе да дају прилоге за манастир, Симеун нареди да се ‘изваља мјешина ракије’ како би се заподјенуо ‘разговор и еглен’. Старјешине се ‘обредише’ три пута прије него што Јанко наздрави: ‘нека нам је на корист... а мени, мом дому и тору на здравље и спасеније’ (Коџић, 2002:р.207). Наизмјеничне реплике парохијана са елементима благослова и завршном формулом здрављења, те ритуални елементи обредно-обичајног контекста наздрављања носе асоцијативни потенцијал здравица. Међутим, здравица није више начин да се прослави врлина и призове берићет у материјалном и у духовном смислу, него у Симеуновом нараштају ракија постаје предуслов да се било која врлина уопште испоји. Хумор проистекао из оваквих аутоимажа амортизује критичку оштрицу приликом разобличавања мана и порока сопственог колектива, али неизоставно носи и ноту меланхолије проистеклу из самосвијести о трагичним историјским разлозима и узроцима овакве етнопсихолошке дегенерације. Када Симеуновој дружини ракија ‘плане уз образе’ (р.202) они отпочну ‘еглен’, а самом Симеуну

се ‘одријеши језик’ и добије ‘другу памет’ (р.178). Међутим, поменути синтагма призива стих јуначке епике *ракија им изађе у лицице*, који обично означава момент када загријани пићем епски јунаци још срчаније крећу на мегдан. Тиме се опет слика новог гради у снажном контрасту према некадашњем, прошлом, посредованом кроз фолклорне форме.

18. Да је акценат са некадашњег здравичног благосиљања код Симеунове дружине значајно помјерен на предметни код наздрављања, говоре и бројни изрази којима се он апострофира. Синоними за ракију код Кочићевих јунака су *башица, благословљена мученица, препека, шљивин род и пород* или *једна* (јер зна се већ која), али именују се и бројни поступци и обичаји који се односе на конзумирање ракије и који својим императивним обликом сугеришу неопходност њиховог извршења: *уточ-де, додај-де, ули-де, точи, шећери, прими поштење или здравицу*. Они *изврћу, искапе, натегну и шћерају чашицу, полић и плоску*, а прижељкују да пију и *два товара, ардовић, мјешину* или, пак, да пију *каблом*. Кад аустријског капетана *убије шљивова грана*, он *блене* или се *разраколи ко пијето око кокоши*, те се стреса *ко острижена овца под јесен*. А да би Симеун кренуо у своје измишљене походе, али и у причу, он се мора *зорли накресати ракије*, да га она *својом чудесном моћи...ограбри и оснажи*. Ракија може бити *добра, слаба, нова, слатка, без шећера зашећерена, без меда замедљена, слатко и поштено пиће*, али када метонимијски представља ново вријеме она је *слаба и нејачка, заудара и тукне*. Помаже Симеуновој дружини да се *развеселе, разгрију, живу*, да се *окријепе, разгале, разбију мамурлук, охрабре, отворе еглен, разбију старе дерте* или *шенлуче*, али у својим искреним исповијестима Симеун признаје и да пију *од тешке жалости, од јада и чемера*, да не би *сишили са ума*. Евидентно је да је лексика која се примарно односи на предметни код наздрављања (ракију) значајно разиграна и обогаћена у односу на стандардне клиширане формуле народних здравица. И сам Симеунов ратни поклич *ракијо, мајко* уз који *натегне плоску* такође је нека врста здравице. Некадашњу инвокацију којом се пред мегдане зазивају богови сада замјењује апострофирање ракије.

19. У причи *Ракијо мајко* Симеун измишља безброј комичних ситуација, у којима он, заједно са својом дружином успијева да се наруга репресивном систему аустријске управе, у коме је чак и за прикупљање прилога за манастир потребна *бурунтија* (дозвола, пасош). Путем хетероимажа, функционализованих преко здравица, који се унеколико базирају и на стереотипним представама, исмијана је надменост, хипокризија, али и приглупост представника аустријске власти. Симеуну и његовој дружини наздрављање и здравице послужиле су као моћно средство у надигравању аустријског капетана. Након

што 'протокују' (р.202) капетану да је то 'стари адет' (р.202) и 'обичај од старина' (р.200), Симеун каже: 'почеше здравице' (р.202). Међутим, већ прва здравица коју изговара Белемез претвара се у своју супротност: 'Де-де, господине капетане и царски већиле! С добром ти и пуном дошао, а с бољом те и пунијом испратио!' (р.200). Тиме се поигравањем клишираним формулама преобрће основна интенција здрављења и благосиљања, те се недвосмислено алудира на извјесност одласка аустријског капетана. Оваква здравица уједно кореспондира са усменопоетским обликом *чаша у низу* и то оном чашом која је у литератури идентификована као *испратница*.

Капетан наздравља 'ћесарокраљу' изричући кроз своју 'поштену и ријечну бешједу' (р. 200), како ју је подругљиво назвао Симеун, мноштво неистина и лажних обећања које илуструју лицемјерје аустријске управе:

'Премилоствиви ћесарокраљ чуваће сваком образ и поштење, поштоваће све вјере и законе, потпомагаће цркве и намастире, а црквењске поглавице држати у великој чести и милости. Живио! И наздравље!' (р.200)

Међутим Шошљага га успијева надмудрити изговарајући 'још поштенију и ријечнију бешједу' (р.200). Текстови благослова у народним здравницама, првенствено призивају берићет у кући и пољу, али и здравље, срећу, слободу, мир и слогу, откривајући вриједносна начела патријархалне културе¹³. Стога се уз клиширану форму *поносио се ти* изражава углавном жеља за потомством. Шошљагина, пак здравица, посредством овакве формуле призива капетану силу и моћ, чиме се алудира на изопачен систем вриједности аустријске власти. Оно што уноси додатне хумористичне елементе јесте поигравање самим жанром здравице, на тај начин што се капетан благосиља оним што се у перцепцији Симеунових слушалаца посредством локалних топонима декодира као изразито негативно, чиме се благослов неосјетно транспонује у шаљиву клетву¹⁴.

¹³ Види примјер:

'Колико овај колач има шара,
слова и писова онолико наш домаћин
им'о снаха, ћери, зетова и синова.
Па се с њима поносио, к'о ор'о вис'ном,
риба дубином, вук касом, медвјед гласом,
к'о добар јунак на коњу враном.' (Milekić, 2017:p.156)

¹⁴ Поигравање жанром присутно је и у народној поезији, али са сасвим супротним интенцијамом од Кочићеве. На примјер, када се адресат куње призивањем оних ствари које се у систему вриједности заједнице третирају као изразито позитивне:

'Куд ти долазили кумови и пријатељи
не могли ти прићи од козије дреке,
овчије блеке, свињске скичевине и коњске ржјевине.'

‘Силни ћесарокраљски генерале и војводи! (То сам му ја пришапно.) Вала ти од неба до црне земље на твоје дочеку и чествовању! Дабогда ти се, добри чојече и медено љето моје, дичио и поносио својом силом и моћи ко Локвари крађом, Дујаковци свађом, ко Павићи десетарима, а Татићи катарима; ко Гомјеница делијама и калуђерима, а Лусићи поповима; ко Стричићи пиром, а Добрња провом; ко Перван удовицама, а Мелина цурама; ко Кочића Главица висином, а Тимар низином; ко Кола плоскама, а Шљивно шљивама; ко Рекавице касаплуком, а Бања Лука газдинским лоповлуком и невјерлуком! Живио! И наздравље!’ (pp.200, 201)

Остале здравице које се након тога нижу своде се на апострофирање капетана улагивачким изразима, који садрже прикривену иронију (‘господине капетане и царски већиле’ (p.200), ‘господине капетане и царска перјаницо’ (p.201), ‘господине капетане и ћесарокраљска дико’ (p.201), па пружање поштења и обрешивање има за циљ да што прије напију капетана. Иронија кулминира у Симеуновој здравици на тај начин што аугментативи (‘капетанино моја и јуначино стара’ (p.202), ‘генералино моја чесна и поштена’ (p.202)), бивају како код Симеунових слушалаца, тако и читалаца, декодирани кроз њихову пежоративну конотацију. При том Симеун позива капетана да разбију мамурлук ‘ко што раде и остале делије и јунаци’ (p.202), на тај начин исмијавајући и властито и капетаново јунаштво које се не дешава, како се то кроз евоциране фолклорне здравице призива, у припреми за витешке мегдане, него ракија постаје оружје у једном вербалном надигравању и надмудривању. Иронија у садржају здравица које Симеунова дружина упућује капетану служи да се под привидом похвала и подилажења истакне оно супротно, те да се на шаљив и хумористичан начин наругају аустријској власти. Сеоском виспреношћу и мудрошћу надигравају и надмудрују представника аустријске власти, на тај начин успијевају обрнути улоге и показати властиту супериорност.

У Симеуновој посљедњој, условно речено, здравици у којој описује злосретну судбину своје земље дотадашња иронија уступа мјесто сарказму:

Здравице у којима се адресату коме се жели добро упућује клетва, у нашој традиционалној култури могу се тумачити ‘распрострањеном праксом да се овакве формуле изговарају *против урока*’. (Петровић, 2006:p.144)

‘Домаћице, добра вам вече.

Ево добар вам овај бијели љебац

који га је правио млинац,

тол’ки ти се сирно сирац. (...)

Кроз камишит пролетио

У њему ноге прекрстио.’

‘Дична је ово и благословљена земља ко ниједна под небесним сводом. Свима се њезиним другама са истока сунце рађа, а ево њој се оће са запада да роди и да је топло и шчедро огрије, јер је она одувијек, од искони, била у милости код господа бога и код божији, свети угодника, а и богоносни отаца. Тесарокраљска генералино и свијетла, јуначка, војинствена главешино, и браћо моја рођена, чудесна је то судбина и удес нашег премилог отечества које већ пет стотина година цвили под тешким нацаком агарјанске, паклене силе и зулума! Чудесна је то судбина, велим, али бог премилостиви и све седам царевина тако су шћели, па је, ево, тако и било. Викните сви: Вала им на њиовом премилостивом дару!

– Вала им на њиовом премлостивом дару! – викнуше сви осим покојног Партеније.....’ (pp.202, 203)

Форма у којој здравичар говори текст, а остали га кроз унисоно одговарање потврђују, кореспондира се са посебним видом здравица под називом *ваславе*. Већ и сам језик са наносима старословенског и црквенословенског носи асоцијативни потенцијал овог предлошка. Да тај вид евокације код Кочића вјероватно није случајан, говори податак да је у његовој рукописној заоставштини пронађена управо једна васлава¹⁵. Текстови васлава славе Бога и божије угоднике којима је слава посвећена, док овај текст тобоже слави аустроугарску власт. Декодирана у контексту ваславе, ова сцена препознаје се као метаимаж кроз који се исмијавају надмене представе Аустријанаца о супериорности сопственог народа.

20. Посљедњу здравицу у циклусу изговара онај иза каце показујући да су двије стварности, она из које Симеун прича и она коју Симеун у својој машти призива, сада нераскидиво срасле и неодвојиве.

‘Јуначино наша! – чу се онај иза каце. Нека ти је просто и од бога и од људи да је каблом пијеш кад си је тако делијски бранио и одбранио! Точи, Мићане!’ (p.208)

¹⁵ Приликом етнографског и антропогеографског проучавања Змијања Кочић је пронашао, а посије и објавио двије епске пјесме о Рајку од Змијања и пјесму *Иво и Јелика*. У рукописној заоставштини Владимира Ђоровића пронађене су пјесма *Брат и сестра*, као и *Васлава*, коју је забиљежио од свог рођака Миле Попадића из села Ратково. Миле Недељковић је први систематизовао славско усмено бесједништво и објаснио шта је васлава: ‘Ва слава је народно славско богослужење, а изговарају је, или *читају* народни паметари, који су, за ову прилику, у правом смислу речи, природни жреци и изабрани свештеници из народа’ (1991:pp.209–210). Текстови васлава показују начин народног поимања и прихватања хришћанских елемената. Погрешна имена указују на то да народни *паметари* на свој начин интерпретирају и разумију оно што чују у цркви, те народном логиком поједностављују и прилагођавају, чинећи себи разумљивим.

У свијести својих слушалаца Симеун уистину постаје *јуначина* којему се сваки порок прашта. Он је 'јуначки бранио и одбранио' нешто, што ни онај који му, уз благослов и опрост, наздравља, не умије именовати. Да ли је доказао чудесну моћ ракије или своје слушаоце увјерио да је његова прича уистину 'историческо збитије'? Или пак 'света Ђаба' коју је бранио и одбранио симболично представља дух и идентитет његовог племена у тренутку свеопштег клонућа. У једној од прича Партенија каже да Симеун не смије да дозволи 'да замукну пјесне свете и молитве' и да на њихов нараштај падне 'клетва и проклетство Немањића свете лозе.' (р.178) Симеун својим чудесним причама и хумором исцјељује, оплемењује и буди наду. Он је, као и његов творац, несумњиво генијални стваралац који снагом своје имагинације памти освештане предањске приче, а кроз њих и своје вријеме.

Закључак

Зравица је једна од усменопоетских форми, које у Кочићевом дјелу имају снажну евокативност и умјетничку изражајност, нарочито када је ријеч о циклусу прича о Симеуну Ђаку. Посредством интертекстуалности у Кочићевом дјелу рефлектују се сложени процеси истовременог континуирања и модификовања конективних структура колективног памћења, које своју поетску сублимацију имају у усменопоетским облицима. Показали смо да је Кочићево призивање здравица за потребе литераризовања тема његовог времена примарно у функцији стварања комплексних аутоимажа и хетероимажа, односно приказивања крајишког менталитета и карактеристичних индивидуа унутар њега. Аутоимажи о себи и свом, али и хетероимажи о другима остварују се кроз хумор, а на нивоу изневјеравања канонизованих форми здравица и поигравања са њима, што је начин опетовања, памћења и очувања традиције и идентитета кроз књижевност. Здравница се показује као једна од оних фолклорних творевина, кроз коју умјетник успијева да народно паметовање и мудровање озари новим сјајем и изрази значењски усложњено.

Извори

1. Сабрана дјела Петра Кочића (2002), I–IV, Бањалука–Београд, Бесједа-Ars Libri.

Рјечници

1. *Рјечник књижевних термина* (1992), Београд, Нолит.
2. Караџић, В. С. (1852) *Српски рјечник*. Беч. У: Кашић, Ј. (ур.) (1986), *Српски рјечник. Вук Стефановић Караџић 1, А-П*, Београд, Просвета.

Литература

1. Ајдачић, Д. (2004) *Прилози проучавању фолклора балканских Словена*. Београд, Научно друштво за словенске уметности и културе.
2. Андрић, И. (1972) Земља, људи и језик Петра Кочића. (предговор књизи *Јауци са Змијања*), Београд–Нови Сад.
3. Assmann, A., & Dietrich, H. (1991) *Mnemosyne. Formen und Funktionen der kulturellen Erinnerung*. Frankfurt, Fischer Taschenbuchverlag, 13–35.
4. Вучковић, Р. (1990) Симболика монументалног и пародијско-хумористичко приповедање (П. Кочић). У: *Модерна српска проза*. Београд, Просвета.
5. Остојић, Н. (1836) Предговор рукописној збирци почасница. У: Бојовић, З. (1989) Рукописна збирка корчуланских почасница. *Расковник*. XV, Београд, pp. 57–58.
6. Grabes, H. (2008) Cultural Memory and the Literary Canon. У: Erll, A., & Nünning, A. (ur.) *Cultural Memory Studies – An International and Interdisciplinary Handbook*, Berlin, New York, Walter de Gruyter, pp. 311–319.
7. Eliot, Thomas Stearns (1975) Tradition and Individual Talent. У: Kermode, F. (ур.) *Selected prose of T. S. Eliot*. New York, Harcourt Brace Jovanovich, Farrar Straus and Giroux, pp. 34–44.
8. Зуковић, Љ. (1988) *Стазама усмености*. Никшић, Универзитетска ријеч.
9. Кољевић, С. (1982) Јуначки заноси у сувом зулуму: Петар Кочић и народна књижевност. У: *Летопис Матице Српске*. књ. 429, св. 5, pp. 916–927.
10. Lachmann, R. (2008) Mnemonic and Intertextual Aspects of Literature. У: Erll, A., & Nünning, A. (ur.) *Cultural Memory Studies – An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin, New York, Walter de Gruyter, pp. 301–310.
11. Милекић, В., Д. Јелић (2016) Теренска фолклористика и универзитетска настава. *Нова школа* (зборник радова са међународног научног скупа), Педагошки факултет у Бијељини, pp. 331–347. UDK 37, DOI 10.7251/NSK
12. Милекић, В., Д. Јелић (2017) *Народне здравице – грађа и коментари*. Бањалука, Филолошки факултет, Универзитет у Бањој Луци.

13. Милосављевић Милић, С. (2012) Виртуелни наратив као знак модернизације српске прозе на почетку 20. века. У: *Иво Андрић у српској и европској књижевности, Научни састанак слависта у Вукове дане*. Београд, МСЦ, pp. 817–827.
14. Назечић, С. (1966) Неиспитани Кочић. *Одјек*. бр. 20.
15. Недељковић, М. (1991) *Слава у Срба*. Београд, Вук Караџић.
16. Петровић, Т. (1997) Природа клетве и њене комуникацијске функције у српском језику. *Српски језик II/1-2*, Београд, 87–95.
17. Петровић, Т. (2006) *Здравица код балканских Словена*. Београд, Балканолошки институт.
18. Шмуља, С. (2007) Колективно памћење у дјелу Петра Кочића. *Петар Кочић данас* (зборник радова). Бањалука, Академија наука и умјетности Републике Српске, 101–118.

Valentina R. Milekić Kovačić
University of Banja Luka
Faculty of Philology
Department of Serbian Studies

THE POETICAL FUNCTION OF TOAST IN PETAR KOČIĆ'S LITERATURE

Summary

A toast is one of the oral-poetic forms that, in Petar Kočić's literature, carries strong evocativeness and artistic expressiveness, particularly in the cycle of stories about Simeun Đak. Through intertextuality in Kočić's work, complex processes of simultaneously continuing and modifying connective structures of collective memory are reflected, finding their poetic sublimation in oral-poetic forms. We have shown that Kočić's appeal of toasts, for the purpose of literary elaboration of the themes of his time, primarily serves to create complex autoimages and hetero-images, i.e., to depict the mentality of the Krajina region and its distinctive characters. Autoimages about oneself and one's own, as well as heteroimages about others, are realised through humour, at the level of subverting canonised forms of toasts and playing with them. This approach represents a way of repetition, memory, and preservation of tradition and identity through literature. The toast emerges as one of those folkloric creations through which the artist succeeds in illuminating the people's wisdom and reflection with new brilliance and expressing them with greater complexity of meaning.

►**Keywords:** toast, oral-poetic genre, collective memory, reactualisation of tradition, autoimages, heteroimages, mentality.

Sources

1. Sabrana djela Petra Kočića (2002), I–IV, Banjaluka–Beograd, Besjeda–Ars Libri.

Dictionaries

1. Rječnik književnih termina (1992). Beograd, Nolit..
2. Karadžić, V. S. (1852) Srpski rječnik. Beč. U: Kašić, J. (ur.) (1986), Srpski rječnik. Vuk Stefanović Karadžić I, A–P, Beograd, Prosveta.

References

3. Ajdačić, D. (2004) *Prilozi proučavanju folkloru balkanskih Slovena*. Beograd, Naučno društvo za slovenske umetnosti i kulture.
4. Andrić, I. (1972) Zemlja, ljudi i jezik Petra Kočića. (predgovor knjizi Jauci sa Zmijanja), Beograd–Novi Sad.
5. Assmann, A., & Dietrich, H. (1991) *Mnemosyne. Formen und Funktionen der kulturellen Erinnerung*. Frankfurt, Fischer Taschenbuchverlag, 13–35.
6. Grabes, H. (2008) Cultural Memory and the Literary Canon. U: Erll, A., & Nünning, A. (ur.) *Cultural Memory Studies – An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin, New York, Walter de Gruyter, pp. 311–319.
7. Eliot, Thomas Stearns (1975) Tradition and Individual Talent. U: Kermode, F. (ur.) *Selected prose of T. S. Eliot*. New York, Harcourt Brace Jovanovich, Farrar Straus and Giroux, pp. 34–44.
8. Koljević, S. (1982) Junački zanosi u suvom zulumu: Petar Kočić i narodna književnost. *Letopis Matice Srpske*. knj. 429, sv. 5, 916–927.
9. Lachmann, R. (2008) Mnemonic and Intertextual Aspects of Literature. U: Erll, A., & Nünning, A. (ur.) *Cultural Memory Studies – An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin, New York, Walter de Gruyter, 301–310.
10. Milekić, V., D. Jelić (2016) Terenska folkloristika i univerzitetska nastava. U: *Nova škola* (zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa), Pedagoški fakultet u Bijeljini, pp. 331–347. UDK 37, DOI 10.7251/NSK
11. Milekić, V., D. Jelić, (2017) *Narodne zdravice – građa i komentari*. Banjaluka, Filološki fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci.
12. Milosavljević Milić, S. (2012) Virtualni narativ kao znak modernizacije srpske proze na početku 20. veka. U: *Ivo Andrić u srpskoj i evropskoj književnosti, Naučni sastanak slavista u Vukove dane*. Beograd, MSC, pp. 817–827.
13. Nazečić, S. (1966) Neispitani Kočić. *Odjek*. br. 20.
14. Nedeljković, M. (1991) *Slava u Srba*. Beograd, Vuk Karadžić.

15. Ostojić, N. (1836) Predgovor rukopisnoj zbirci počasnica. U: Bojović, Z. (1989) *Rukopisna zbirka korčulanskih počasnica. Raskovnik. XV*, Beograd, pp. 57–58.
16. Petrović, T. (1997) Priroda kletve i njene komunikacijske funkcije u srpskom jeziku. U: *Srpski jezik II/1–2*, Beograd, 87–95.
17. Petrović, T. (2006) *Zdravica kod balkanskih Slovena*. Beograd, Balkanološki institut.
18. Šmulja, S. (2007) Kolektivno pamćenje u djelu Petra Kočića. *Petar Kočić danas* (zbornik radova). Banjaluka, Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske, pp. 101–118.
19. Vučković, R. (1990) Simbolika monumentalnog i parodijsko-humorističko pripovedanje (P. Kočić). *Moderna srpska proza*. Beograd, Prosveta.
20. Zuković, LJ. (1988) *Stazama usmenosti*. Nikšić, Univerzitetaska riječ.

Преузето: 30. 9. 2024.
Корекције: 24. 12. 2024.
Прихваћено: 30. 12. 2024.